

Ledarskap – att utmana kön och klass?

Av

Britta Lundgren, Lena Martinsson & Birgitta Meurling

Det stod tidigt klart för oss att vi ville hylla Inger Lövkrona på 65-årsdagen genom att skriva något tillsammans. Längre tid tog det att finna formen för detta bidrag. Efter att ha bollat idéer kors och tvärs kom vi fram till att vi ville diskutera ett tema, som vi stött och blött tillsammans med Inger i olika sammanhang, nämligen ledarskap. Vi beslöt också att vårt bidrag skulle ha formen av en diskussion, där vi resonerar kring ledarskap och kommenterar varandras inlägg. Eftersom vi är utspridda över landet har diskussionen förts via e-post och vi återger den nedan utan redigeringar. De enda tillägg som gjorts är mellanrubriker samt en lista med referenslitteratur. Vi hoppas att i framtiden få möjlighet att fortsätta diskutera de frågor som kommer upp nedan, både tillsammans med Inger och med andra som intresserar sig för dem.

Klassperspektivet som försvann

Lena: Jag har just suttit och läst skriften "Ledarutvecklingsprogram för kvinnor vid Lunds universitet 2004–2005" av Inger Lövkrona, Cecilia Agrell och Kajsa Widén. Det är ett ambitiöst och mycket intressant projekt som redovisas. Ett visst antal kvinnor vid universitet har ingått i ett program för att utmana de utestängande faktorer som gör att kvinnor inte blir ledare i lika hög grad som män. Något som jag skulle tycka var intressant att diskutera är hur konstruktioner av klass kan relateras till ansträngningar som dessa. Jag tycker att det är lite konstigt att i dessa tider då intersektionalitet diskuteras i genusforskningen så fortsätter diskussionen om att kvinnor utestängs från ledarpositioner som om det inte alls hade något med klassaspekten att göra. Observera att min huvudpunkt inte är att man skulle skapa ett motsvarande program för dem som inte kommer från övre medelklass själva. Det

kunde man väl i och för sig kanske göra. Nej min fråga är relaterad till vad som händer med klassförståelser i program som dessa. Naturaliseras klasskategorier? Legitimeras de? Skulle man kunna utmana dominansen av manliga ledare och samtidigt utmana klasskonstruktioner?

Birgitta: Det är en mycket viktig aspekt du tar upp. Frågan är bara hur man skulle gå till väga. Kan man tänka sig mentors- och ledarskapsprogram som har en intersektionell inriktning? Det kan man naturligtvis rent teoretiskt. Hur man praktiskt och konkret skulle lägga upp det är en annan femma. Eller är det "bara" kön och klass som är viktiga i detta sammanhang? Eftersom jag själv har lett mentorsprojekt av olika slag vet jag att det är oerhört stimulerande att arbeta med sådana här frågor, men vet också av erfarenhet att steget från teori till praktik kan vara långt.

Jag är alltså intresserad av att resonera i konkreta termer här: hur gör man? Att vända sig till kvinnliga forskare och doktorander med olika typer av satsningar har visat sig vara tacksamt, men känner sig folk lika lockade av en satsning som försöker hantera både klass och kön när det gäller ledarskap? Det kanske de gör. Men hur skulle man formulera en sådan inbjudan? Något i stil med: "Är du intresserad av att få kön och habitus att passa inom akademins snäva ramar för ledarskap, då är detta programmet för dig!" Och hur kan man garantera att en sådan satsning blir framgångsrik? Det kan man naturligtvis inte, men det kan man inte beträffande något ledarskapsprogram eller mentorsprojekt överhuvudtaget. Det finns uppenbara risker för att "det ordnar sig", som Anna Wahl et al. uttrycker saken. Men det är ju det vi vill ändra på!

Hemlöshet och tillhörighet

Britta: Det här är ju väldigt intressant, men innan vi kommer in på konkretionerna helt skulle jag vilja se på saken från ytterligare en annan vinkel. I en artikel i en bok till Sigbrit Franke när hon slutade som universitetskansler har jag diskuterat "hemlöshetstemat" i klassresenärers berättelser. Jag fortsatte på en diskussion som idéhistorikern Åsa Andersson och vetenskapsteoretikern Hildur Kalman startat. Det handlar om att i många framgångsrika klassresenärers berättande gestaltas inte ofta njutningen av det uppnådda, utan hellre hemlösheten som resans mål. Implicit

idealiserar den egna sociala bakgrunden och den förvärvade subjektiva identiteten tenderar att skuldbeläggas istället för att lyftas fram som den prestation man faktiskt åstadkommit. Känslan av att inte längre vara hemma vare sig i det man lämnat eller dit man anlänt kan bidra till att man faktiskt inte använder sig av de positioner man uppnått. "Talet om klassresa och hemlöshet får då en retorisk betydelse som fördunklar det faktum att man utövar makt", skriver Andersson och Kalman. Samma fenomen skulle kunna gälla kvinnor som även när de nått akademins höjder fortfarande identifierar sig med en kvinnlighet utan makt. Kan det vara så att för de akademiker som både är kvinnor och kommer från arbetarklass blir detta en dubbel svårighet att hantera, solidariteten med de förment essentiella klass- och könsvillkor man startat ifrån?

Lena: Jag vill gärna fånga upp en viktig tråd i ditt resonemang Britta, det du skriver om att "talet om klassresa och hemlöshet då får en retorisk betydelse som fördunklar det faktum att man utövar makt". Det kan leda till skuldkänslor, eller att man fortsätter att identifiera sig som exempelvis kvinna utan makt, man inser inte vilken betydelse man har. Och det är, menar jag, en farlig position. Jag kan ju tycka att Bev Skeggs är ett sådant exempel. Hon skriver i sina böcker om sin egen klassbakgrund, om den maktlöshet som den innebar och hur fel allt var. Men hon problematiserar inte sin egen klassposition idag. Idag har hon tveklöst makt. Jag tycker att denna omedvetenhet märks i hennes böcker. Jag intresserar mig för hur man skulle kunna utmana konstruktioner av klasser och inte bara hur individer ska kunna resa bort från dem till ett annat mål. Det riskerar att bli en liberal individualistisk lösning. Ungefär som om vi skulle nöja oss med att en och annan kvinna fick jobb som män brukar ha istället för att försöka utmana de diskurser och strukturerande krafter som gör att de som kallas kvinnor underordnas.

Birgitta, du skriver om att vi ska försöka vara konkreta. Men ett problem som jag uppfattar finns i många jämställdhets- och jämlikhetssatsningar är att man är för lite teoretisk, att man inte för också sådana här diskussioner. Kanske skulle man börja göra det mer? Visa på svårigheterna? De politiska motsägelsefullheterna?

Birgitta: Det är många intressanta trådar att dra i! Jag måste nog bli lite personlig här och tillstå att jag är en sådan där forskare av medelklassbakgrund som

glidit in i akademien med en självklar känsla av hemortsrätt. Vi har diskuterat detta förr och jag har läst en artikel – kanske den Britta tänkte på – av Andersson och Kalman om denna problematik. Här är det en fråga om hur olika slags kapital förstärker alternativt motverkar varandra. Att vara kvinna vid akademien är fortfarande på många sätt ett "negativt" kapital, medan den sociala bakgrunden antingen kan förstärka eller motverka det könsmissiga underläget. Minus på ena sidan kan exempelvis vägas upp av pluskapital på andra håll. Mina akademiskt skolade föräldrar bibringade mig uppfattningen att universitetsstudier var självklara. Även om jag var mycket nervös inför min första tenta, tvivlade jag inte ett ögonblick på att jag hörde hemma vid universitetet. Man kan kalla det habitus – indoktrinering är ett annat ord – men känslan av hemmahörighet var ej att ta miste på. Var skulle jag annars vara eller göra? (Min praktiskt lagda mor, som var lärare och tillika prästfru, varnade mig dock för att bli kvar vid universitetet för länge. En sådan slutförvaring kunde göra en världsfrånvärd och mindre användbar bland "vanligt folk".) För min del bestod nog solidariteten i att gå i föräldrarnas fotspår. Men det var omedvetet – allt bar självklarhetens prägel. Dessa erfarenheter tror jag att jag delar med många kvinnor som har en liknande bakgrund som jag. Skeggs problematiserar inte sin klassbakgrund idag, skriver du Lena. Gör vi andra det, måntro?

Det var en lång krumbukt innan jag kom till det mer teoretiska beträffande jämställdheten. Jo, Lena har nog rätt här. Vi borde vara mer teoretiska i jämlikhets- och jämställdhetsdiskussionerna. Tyvärr är jag själv lite hemmablind här. Liberal-individualistiska lösningar är naturligtvis inga lösningar på ett mer generellt problem. Att utmana klasskonstruktioner är emellertid en omfattande uppgift och det räcker knappast med gerillakrigföring. Hur gör man? Inom ramen för mentors- och ledarskapsåtgärder kan man naturligtvis lyfta upp klassdiskussionen tydligt på agendan. Men hur går man vidare på ett konstruktivt sätt?

Britta: För mig fanns det som ju ni båda vet inte alls någon "medfödd" hemortsrätt i akademien och jag har väl tillbringat rätt många år med att fundera på det, vad det betyder i positiva eller negativa termer. Men någonstans tycker jag nog att det är läge att lämna den diskussionen lite därhän och hellre utgå från här-och-nu-positionen. Som dekanus är jag tveklöst en kvinna med makt och jag har inte heller

egentligen några problem med att erkänna att jag har den makten. Sen rymmer ju varje människa stunder av nyttigt tvivel om den egna förmågan, tvivel som kanske vare sig helt hör hemma i positionen som kvinna eller i mitt fall i den nyvunna klasstillhörigheten. Jag menar inte att det nödvändigtvis är så att vi behöver vara individualistiska här, men väl se att varje individ artikulerar skilda tillhörigheter i skilda sammanhang och av skilda orsaker. Då skapas olika betydelser som får effekter på strukturer och maktsammanhang. Att mera tränga in i hur detta går till skulle jag tycka vore en konkret bas att skapa nya sorters ledarutbildningar ifrån.

Hur iscensätts klasskonstruktioner?

Lena: En bekännelse (som jag i och för sig redan gjort): jag är inte alls intresserad av att skapa några ledarutbildningar. Däremot är jag intresserad av dem som klasskonstituerande fenomen. Jag tycker det är konstigt att frågan om genus och klass bara tycks gälla arbetarklassens kvinnor. Hur görs klass av andra? Hur normaliseras överordning? Vilka kvinnor utesluts? Och förstås så är jag hemskt intresserad av det som Birgitta kallar för gerillakrigföring, det vill säga att dekonstruera klasskonstruktioner. Kan man tänka sig att man framöver kommer att ta i denna problematik?

Birgitta: Tänka sig kan man nog, men än en gång undrar jag hur man gör. Kanske är inte heller alla intresserade av att göra det. Den välutbildade medelklassens hegemoni bär ju fortfarande på något sätt självklarhetens prägel. Ibland funderar jag på om inte habitus är ett väl så bra begrepp som klass i detta sammanhang. Det är just de små detaljerna som gör det, som ger antydningar om var vi kommer ifrån och vad vi har med oss i bagaget. Dessa små detaljer får ofta – och dessvärre – stor betydelse. Och att dekonstruera habitus är nog minst lika svårt som klass, om inte svårare. Jag erkänner att jag själv bär på habitus- och klassrelaterade fördomar, som jag på ett medvetet plan försöker hålla stängden, men som ändå dyker upp emellanåt. Det handlar bland annat om vad som under min uppväxt kallades "att kunna föra sig". Att inte kunna föra sig var lika med en brist i uppfostran, en brist i det kulturella kapitalet. En vän och kollega till mig brukar ibland ond göra sig över när akademiker vid universitetet ser ut som "obäddade sängar" och

jag kan inte låta bli att dra igenkännande på munnen. Men klädstilar, också de "obäddade", kan ju vara ytterst medvetna, kan vara ett sätt att försöka bryta med klass och habitus. Naturligtvis signalerar jag också en rad saker varav "medelklass" förmodligen är något av det tydligaste – gissar jag!? Och det värsta är att det i så fall inte stör mig särskilt mycket.

Så frågan om ledarskap är ytterst komplex. Förmodligen bör även begreppet ledarskap, och inte enbart klass, dekonstrueras. För vad hjälper det att dekonstruera klass, om ledarskap fortfarande bygger på en viss väl avvägd mix i form av genus, klass, ålder och etnisk tillhörighet?

Lena: Jag är både oenig och enig med dig, Birgitta. Oenigheten gäller brukandet av habitusbegreppet. För dig verkar klass vara något som man genom sitt habitus har med sig från barnsben, en kulturell uppförandekod man ärver. Det verkar vara något stabilt, något man har i ryggraden. Klass blir en oföränderlig identitet. Jag tror dock att detta tal i sig är en diskurs som bidrar till att framställa klass som en oöverstiglig och strukturessentialistisk kategori. Jag skulle gärna se att man utmanar det sättet att tänka på klass. Jag anser även att det så kallade habituset är betydligt osäkrare än vad Bourdieu hävdade, och att det krävs en massa ständigt återkommande ansträngningar för att upprätthålla idén om skillnad, för att upprätthålla ett klasshabitus och få det att kännas som något expressivt snarare än som något performativt.

Ett annat problem med habitusanvändandet är att det riskerar att dra blickarna bort från hur klasskonstruktioner är relaterade till konstruktioner av ekonomi och kapitalistiska processer (det kan man dock inte beskylla Bourdieu själv för, bara en del av hans efterföljare). Det handlar om ett samhällskritiskt perspektiv. Det kritiska arbete som jag ser framför mig som viktigt för oss att ta del i handlar inte bara om att komma tillrätta med diskriminering eller att alla ska få lov att utveckla, inom ramen för det rådande, sina föreställda talanger. Det handlar om en kritik av det nuvarande som öppnar sig för en strid om annorlunda framtida samhällen, om samhällen som vi inte kan utmåla eller beskriva på förhand. Hur kan man exempelvis utmana klasssamhällen, tänka sig något helt annat, och inte bara möjliggöra för några att göra så kallade klassresor?

Så till enigheten. Jag menar, precis som du Birgitta, att ledarpositioner är exempel på hur över- och underordning skapas genom en rad diskurser om klass, kön, sexualitet, ålder, funktionsnormalitet och etnicitet. Ledarpositioner uppbär sedan dessa diskurser, gör dem verksamma. Därför är det, tycker jag, viktigt att dekonstruera dessa positioner, sätta dem under press, inte bara begära dem.

Birgitta: Jag håller med dig i det senaste du säger. Beträffande habitus och klass har vi nog, som du noterar, lite olika syn. Bourdieu brukar förvisso kritiseras för att han har en statisk syn på bland annat människors habitus. Själv håller jag för sannolikt att man knappast är fastnaglad i habituskorsetten, men att den ändå är tämligen tvingande. Och att utmana klassamhället är en vacker utopi – du sköna nya värld! Men hur gör man? Och vad kan man tänka sig i stället? Den frågan löser vi emellertid kanske inte här och nu.

Hur går vi vidare?

Britta: Nu sitter jag och funderar på hur vi knyter ihop det här. Vi startade med en öppen diskussion för att på ett nytt sätt skapa en text för att vara med och hedra Inger på hennes 65-årsdag. Vi har ju alla tre arbetat tillsammans i olika konstellationer – i antologier, t.ex. *Familj och kön*, *Bestämna-Benämna-Betvivla*, *Åtskilja och förena* samt var och en av oss skrivit arbeten vars trådar ofta har tvinnats ihop till något vi har gemensamt trots att vi alla är ganska olika i våra personliga och akademiska temperament. Vi kanske inte nu har konsensus om att tillsammans skapa en ny ledarskapsutbildning, kanske inte heller om att på nytt ge oss in i ett antologiprojekt men intresset för implicita och förgivettagna ståndpunkter om klasskonstruktioner verkar vara något som förenar oss just nu. Skall vi måhända starta en akademisk loggbok där vi var och en bedriver observationer i våra vetenskapliga verkligheter och fortlöpande analyserar situationer där klasskonstruktioner iscensätts? Jag menar inte en blogg på webben utan egna fältanteckningar som vi för under förslagsvis ett års tid. Kanske har vi sedan ett material – till en gemensam artikel, till en session vid en konferens, till en antologi eller till ett forskningsprojekt? Det kan ju vara flera som vill vara med dessutom – och Inger, du får väldigt gärna vara med!

Källor och litteratur

- Andersson, Åsa & Hildur Kalman 2007. Resenären som aldrig kom fram: Hemlöshetstemat i klassresenärens berättelse. I: *Kulturella Perspektiv* nr 2, s. 2–10.
- Bourdieu, Pierre 1985. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holgersson, Charlotte 2003. *Rekrytering av företagsledare. En studie i homosocialitet*. Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan.
- Höök, Pia 2001. *Stridspiloter i vida kjolar. Om ledarutveckling och jämställdhet*. Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan.
- Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe 1985. *Hegemony & Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London, New York: Verso.
- Lundgren, Britta, Inger Lövkrona & Lena Martinsson 1996. *Åtskilja och förena. Etnologisk forskning om betydelser av kön*. Stockholm: Carlssons.
- Lundgren, Britta & Lena Martinsson (red.) 2001. *Bestämma, benämna, betvivla. Kulturvetenskapliga perspektiv på kön, sexualitet och politik*. Stockholm: Carlssons.
- Lundgren, Britta 2007. Akademiska resor – om klass och genus. I: *Sigbrit Franke – Tydlig, synlig, djärv*. Stockholm: Högskoleverket.
- Lövkrona, Inger, Cecilia Agrell & Kajsa Widén 2006. *Ledarutvecklingsprogram för kvinnor vid Lunds universitet 2004–2005. Erfarenheter av ett genusintegrerat ledarskapsprogram*. Lund: AKKA, Lunds universitet.
- Martinsson, Lena 2005. Är klass en kategori bland andra? I: Paulina de los Reyes & Lena Martinsson (red.) *Olikhetens paradigm*. Lund: Studentlitteratur.
- Martinsson, Lena, 2006. *Jakten på konsensus. Intersektionalitet och marknadsekonomisk vardag*. Malmö: Liber.
- Martinsson, Lena 2007. Utbrända eldsjälur. Om intersektionalitet och den (o)möjliga kritiken. I: Paulina de los Reyes & Satu Gröndahl (red.) *Framtidens feminism. Intersektionella interventioner i den feministiska debatten*. Hägersten: Tankekraft.
- Meurling, Birgitta, Britta Lundgren & Inger Lövkrona (red.) 1999. *Familj och kön. Etnologiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Meurling, Birgitta 2003. Det akademiska könet. Kvinnliga forskares erfarenheter av universitetsmiljön. I: *Kulturella Perspektiv* nr 3, s. 18–28.
- Meurling, Birgitta 2006a. En utdragen balansakt. Kvinnliga forskares strategier inom akademien. I: Louise Berglund m.fl. (red.) *Att se det osedda. Vänbok till Ann-Sofie Ohlander*. Stockholm: Hjalmarsson & Högberg.
- Meurling, Birgitta 2006b. Gränsöverskridande eller gränsbevarande? Mentorsprojekt och ledarskapsåtgärder i universitetsvärlden. I: *Utbildning & Demokrati. Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* nr 2, s. 97–110.
- Meurling, Birgitta 2007. Höga klackar och foträt forskning: kvinnliga forskares position vid universitetet. I: Åsa Eldén & Jenny Westerstrand (red.) *Guts and Glory. Festskrift till Eva Lundgren*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Meurling, Birgitta 2008. "Väl rutet, lejoninna!". Om mentorskap, solidaritet och

- kvinnliga forskares karriärvägar. I: Eva Heggestad, Karin Johannisson, Kerstin Rydbeck & Maria Ågren (red.) *En ny sits – humaniora i förvandling. Vänbok till Margaretha Fahlgren*. Acta Universitatis Upsaliensis. C. 82. Uppsala: Uppsala universitet.
- Ohlander, Ann-Sofie 1987. En utomordentlig balansakt. Kvinnliga forskarpionjärer i Norden. I: *Historisk tidskrift*, s. 2–22.
- Skeggs, Beverley 2006. *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.
- Wahl, Anna, Charlotte Holgersson, Pia Höök & Sophie Linghag 2001. *Det ordnar sig. Teorier om organisation och kön*. Lund: Studentlitteratur.

Britta Lundgren är professor i etnologi vid Umeå universitet.

Lena Martinsson är docent i etnologi och lektor vid Göteborgs universitet.

Birgitta Meurling är docent i etnologi och lektor vid Uppsala universitet.